

gyalásának fontosságára — melyek az első rész első fejezetét alkotják. Itt II. János Pál mintegy újraolvassa az Efezusi levelet Jézus kezdetre utaló tanításának fényében. A hitvesi szeretetet (a házastársak egymásnak való önjándékozását) Jézus emberekért adott önfeláldozásával (amint Krisztus magát adja az egyháznak) állítja párhuzamba, így kísérli meg kifejezni a „nagy misztérium” tartalmát a hitvesi szeretetre vonatkozóan. Ez a szeretet (önjándékozás) radikális és visszavonhatatlan, minként Krisztus nekünk szóló ajándéka is. A jel dimenziójának megértéséhez megalkotja a „test nyelve” kifejezést, melynek segítségével két fókuszot fogalmaz meg, egyrészt a házassági esküben tett visszavonhatatlan ígéretet, másrészt a szexuális egyesülésben megvalósuló ajándékká válást.

A harmadik rész címe: *Az élet törvényét adta nekik örökségül*. Ezt tekinthetjük a második rész harmadik fejezetének is, de Waldstein inkább különálló egységnek tartja, ebben magyarázatot és elvi alapot igyekszik szolgáltatni VI. Pál *Humanae vitae* kezdetű enciklikájához. Gyakorta hivatkozva a megelőző rész elemzéseire, mintegy következtetésként vonja le: „A termékenység morálisan helyes szabályozásának fogalma nem más, mint a »test nyelvének« az igazságban való újraolvasása” (125.1). A legutolsó katekézis alkalmával azt mondja, hogy minden korábbi elmélkedés gyakorlatilag azt a célt szolgálta, hogy megvilágítsa eme sokat vitatott pápai dokumentum érvelésének helyességét (TT 133,4).

Christopher West — aki több kommentárt is írt a test teológiájához — így fogalmaz: „Az emberi, szexualitással rendelkező test legmélyebb értelméről való gondolkodás lépésről lépésre magának Istennek a legmélyebb misztériumába vezet minket.” Nem kisebb dologra vállalkozunk tehát, ha végigküzdjük magunkat a szövegben, mint hogy szembesülünk emberségünk alaplogikájával, amely cselekvési normát is adhat. A megértéshez nagy segítséget jelenthet Wojtyła: *Szerelem és felelősség* című — inkább filozófiai megalapozású — munkája, melyre a szövegben is gyakran hivatkozik. Egyetlen nehézség, hogy a jelenleg meglévő magyar nyelvű fordítás teljesen függetlenül készült *A test teológiájának* jelen kiadásától, éppen ezért a fogalomkészlete sok helyen eltérő; érdemes lenne esetleg ennek fényében újrafordítani. (Ford. Juhász Gábor Tamás; *Kairoosz*, Budapest, 2021)

TÓTH LUIJZA

ANNIE ERNAUX: ÉVEK

Az idei irodalmi Nobel-díjas, Magyarországon azonban még mindig csak néhány lefordított kötetrel, visszafogott olvasóközönsséggel rendelkező Annie Ernaux — hasonlóan a viszont oly divatos szerzőnek számító Karl Ove Knausgårdhoz — kitaróan, makacsul a saját életéhez visszatérő író: első megjelent könyve óta (*Les Armoires vides*, 1974) önéletrajzokat publikál. Írt könyvet az apjához fűződő viszonyáról, illetve annak haláláról (*La Place*, 1983), anyja Alzheimer-betegségéről és elhunytáról (*Je ne suis pas sortie de ma nuit*, 1997; *Une Femme*, 1987), házasságáról (*La femme gelée*, 1981), szerelméről egy orosz férfi iránt (*Passion simple*, 1991), mellrákjáról (*L'Usage de la photo*, Marc Marie-val közösen, 2005), egy kamaszkori táborról és a hozzá kapcsolódó szegény történetéről (*Mémoire de fille*, 2016) stb. A saját magát író, boncoló, analízáló szenvedély működteti az ő írásait is, ám számára — fiatalabb norvég kollégájával szemben, akinél viszont sorozata végére ugyancsak megváltozott, kitágult a kép — nem pusztán a maga, illetve az őt körülvevő emberek életeseményeinek és -körülményeinek, valamint egymáshoz való kapcsolatainak a megragadása a cél. Ennél nagyobbat markol még viszonylag egyszerűbb, szerényebb igényű kötetekben is: szociológiai perspektívát is szeretne érvényesíteni az intim részletességgel megragadott történet mellett, fölött — illetve azon belül. Egyszerre írni autobiográfiát és szociográfiát. Az apja betegség- és haláltörténetével bemutatni a 20. század (nagy részt) első felének úgynevezett „szerény” miliójét, a feltörekvő vidéki munkás- és kispolgár-családjainak viszonyait, lehetőségeit, ambícióit és korlátait, beszédmódját és — amennyiben egyáltalán lehetséges az ilyesmi — gondolkodását. *A lánytörténet* (*Mémoire de fille*) lapjain egyfelől az ebből a környezetben felnövő, a szüleinél nagyobb intellektuális igényekkel megáldott, de családi környezete miatt gátlásos lány első önálló nyári munkavállalását meséli el egy gyerektáborban, ahol a felügyelőként alkalmazott fiatalok társaságában — magát felszabadítandó a szigorú katolikus nevelés fegyelme alól — beleveti magát a szexuális életbe, majd egyszerre válik elutasított szerelmes nővé és kitaszított páriává, s az ezt kísérő szegény egy ideig jelentősen visszaveti továbbtanulási és kitörési ambícióit tekintve is. Másfelől — pontosabban a fentiekből következően — egy társadalmilag pontosan meghatározott közegekből érkező fiatal lány mobilitási és emancipációs lehetőségeivel vett számot a regény az 1958-as, 1959-es évek Franciaországában. És így tovább, ez a szociológusi/szociográfikus igény mindvégig ott munkál (hol kevésbé intenzíven,

hol erősebben) Annie Ernaux életművében, hogy aztán talán élete legfontosabb vállalkozásában, az *Években* (*Les Années*) végképp elérkezzen egy sajátos műformához, a kollektív-generációs ön-életíráshoz, amely rokon ugyan az emlékirat-(memoár-)írással is, de narratológiai eszközei mások.

Ebben a regényben Annie Ernaux egy egész francia nemzedék életét írja meg, a II. világháború alatt világra jött korosztályét a kétezres évek közepéig (Ernaux 1940-ben született, a regény Franciaországban 2008-ban jelent meg). Ennek megfelelően a mű egy olyan hosszú korszakot ölel fel, amely a csecsemőkortól az időskorig tart, vagy másképp, a háború megpróbáltatásaitól (ami nyilván az eszmélődés ideje előtti időszak, ezért inkább a szülők reflexiói és az utólagos információk alapján tudja megírni) egészen a 2000-es évek internetforradalmáig és robbanásig elézódott fogyasztói kultúrájáig. S ebbe — tekintve, hogy mindezt megélik, átélik e nemzedék tagjai, formálja ízlésüket és gondolkodásukat, egyáltalán, beépül a személyiségükbe — a szerző beleveszi a történelmi-politikai eseményeket (a különböző választásokat, az algériai háborút, 1968-at, a De Gaulle-, a Mitterrand- és a Chirac-érát, de ugyanígy a peresztrojkát és a berlini fal leomlását, vagy éppen a Twin Towers elleni repülőtémadást), a művészeti, kulturális, filozófiai élet számukra fontos momentumait, az eszmetörténetet, a társadalmi (kisközösségi, például családi) szokásrendszer változásait, továbbá a tárgyi kultúra újdonságait. Mindezt tehát úgy, belülről, ahogyan életszemléletükre és életmódjukra hatott. (És e ponton gratulálhatunk a fordítónak, Lőrinszky Ildikónak is, hogy e sok idézetet, művelődéstörténeti-kulturális vonatkozást magyarként is — némileg kívülállóként tehát — mind beazonosította, kikereste, átültette magyarra.) A narráció halad előre, szinte évről évre a „mi” életének rögzítésében, miközben ott van e történetben a szerző-narrátor maga is, saját személyes életrajzával. Az azonban nem az „én” története, nem az egyes szám első személyé: csakis eltávolítva bemutatható, „ő”-ként (*elle*), egyes szám harmadik személyben. Annie Ernaux ugyanis így beszél saját magáról — az életrajz megírásának idejében az elbeszélte személy ugyanis részben már idegen, s mint ilyen, inkább már csak felépíthető, összerakható. Ehhez a rekonstrukcióhoz nyújtanak segítséget a narrátor által bemutatott korabeli portréfényképek is saját magáról, mely mozzanatban is érvényesül a pillanat rögzítésének szándéka és a kívülről rátekintéssel mint tényleges lehetőséggel való számvetés. (Elméleti síkra terelve a kérdést, kölcsönvehetjük Ricœur fogalmait, s azt mondhatjuk, az emberi identitás az elbeszélte én-

ben eleve kettős: ugyan az *idem-identitás* — a névvel, illetve általános adottságokkal, tulajdonságokkal — az, ami azonosnak mutatkozik, de van *ipse-identitás* is, az, amely folytonosan változó, alakulóban lévőnek érzékelt: az önéletírás során e kettő játékát, egymásba játszását kell megragadni. Méghozzá úgy, hogy az egyes pillanat rögzítése közben úgy értsük meg az ábrázolt személyt, hogy ha utólag rá is vetítjük jelenkori, a narráció idejében meglévő egyéniségünket, illetve tudásunkat, ismereteinket az azután elkövetkezendő időkről, ez a hasadás tudatossá és megmutatottá váljon: a fénykép ennek a záloga. Barthes is valami ilyesmit mond a *Világoskamrában*: „A Fotográfia ugyanis önmagam megjelenése egy másik személyként, az identitástudat körmönfont szétválasztása” — noha ő arról is beszél, hogy a fényképész szándéka is ráretegződik erre a kettősségre.) A fotók mellett a rekonstrukcióban az emlékezetben felsejülő képek és a megragadt, jellegzetes szavak, kifejezések segítenek, pontosabban azok válnak az emlékezés elsődleges, kiinduló médiumaivá, ahonnan tovább lehet építkezni: ezek felsorolásával indít — roppant hatásosan — a regény, ekkor még nem időrendben, csak „természetüknél” fogva kettéválasztva villannak fel a vizuális és nyelvi memória elemei (már amennyire egyáltalán létezhet egyik a másik nélkül).

A regényben többször is megfogalmazódik, mit jelent, miért is oly fontos ez az önéletrajzi projekt (amely ez esetben korrajz is egyúttal) az elbeszélte szereplő, és áttételesen a szerző számára. Az egyik középkorú időszeletnél úgy jelenik ez meg, hogy a szereplőt szeretője mellett fekvve, félálomban egyfajta „palimpszesztézés” fogja el, s hol a leánykollégium hálótermébe képzeletben magát, hol Spanyolországba 1980-ban, hol alvó anyja mellé kuporodva az ágyon. Valójában ezt az érzést szeretné — Proust hatására — műve kezdőképeké megtenni (ezért is volt érdemes a regény elejére helyezni kommentárok nélkül az előgomolygó képeket és nyelvi emléknymokat). Mintának tekinti ugyanakkor Stendhal autófikcióját, az *Henry Brulard életét* is, amely elejéről kimásolja ezt a mondatot: „Ötvenéves leszek, ideje volna megismerni magam” (213.). Ugyanakkor e műfajt ismeretszerzésre is felhasználhatónak tartja, mondja, azonban bevallja, nem igazán tisztázta magában, pontosan milyen tudásról lenne szó; mi pedig ilyesmire tippelhetünk az *Évek* középterjedelmű, ámde mégis monumentális vállalkozása kapcsán: mások számára általában is önismereti leckéről, kifejezetten Annie Ernaux saját (most nyolcvanéves) generációja számára ugyanerről, vagy szociológiai-kortörténeti dokumentumról. (S bár ő erre nyilván nem gondolt, remek összefoglalás és rendszerezés, francia ci-

vilizációlecke a franciás műveltségű, a kultúrát nagyrészt ismerő, de nem Franciaországban felnőtt olvasóközönség számára is.) (Ford. Lőrinszky Ildikó; *Magvető*, Budapest, 2021)

FÖLDES GYÖRGYI

ABDULRAZAK GURNAH: UTÓÉLETEK

Abdulrazak Gurnah 2021 októberében, tíz perccel azelőtt, hogy kihirdették volna az irodalmi Nobel-díj nyertesét, egy telefonhívásból értesült arról, hogy ő kapja a díjat, és először arra gondolt, valaki ízléstelen tréfát űz vele. Hasonlóan váratlanul érte a bejelentés a világirodalmi színteret figyelemmel kísérőket is, akik azonban hamar megerősítették, hogy a kenti egyetem zanzibári születésű professor emeritusának tízregényes munkássága minden tekintetben érdemes a rangos kitüntetésre. „A gyarmatosítás hatásainak és a kultúrák, kontinensek között rekedt menekült sorsának megalkuvást nem tűrő és szenvedélyes elemzéséért” kiemelt oeuvre egyértelműen leghíresebb darabja az 1994-es *Paradise* (*Paradicsom*), azonban az Európa Kiadó az életmű-sorozatát nem ezzel, hanem Gurnah legfrissebb, 2020-as, *Afterlives* című regényének magyar fordításával kezdte, *Utóéletek* címmel. Mind az angol cím jelentésbeli eldönthetetlenségének (túlvilágok avagy utóéletek) tisztázása, mind pedig az *Utóéletek* előle sorolása kiváló döntésnek bizonyult; a magyar kiadás így a Nobel-díj kihirdetése után rövid idővel került a polcokra. Az *Utóéletek* annyiban különbözik az életmű legtöbb darabjától, hogy nem a napjaink Angliájában élő afrikai bevándorló nézőpontját jeleníti meg, hanem a *Paradise*, illetve a 2005-ös *Desertion* (*Élthagyatás*) példájához hasonlóan Kelet-Afrikába, a térség függetlenedése előtti időkre kalauzolja az olvasókat.

Ezúttal a történet nagyjából egy bő fél évszázadot ölel fel a századfordulótól a hatvanas évekig, több szereplő egymással összefonódó nézőpontján keresztül láttatva az először Német Kelet-Afrika, majd az első világháború után, „Európa nagy tragédiáinak mellékszálaként” (125.) angol uralom alá került, végül 1963-ban függetlenedő Tanzánia történetét. A terület és a történelmi időszak reprezentációja még a poszt-koloniális irodalomban is ritkaság, és az *Utóéletek*ben valóban érződik a tanító, ismeretbővítő szándék: a regény rendkívül pontosan számol be azokról a makroszintű átrendeződésekről is, amelyek az egyéni szereplők szémszögéből bizonyára láthatatlanok maradtak, az olvasó tájékozódását azonban nagyban segítik. „Olyan

vidék ez” — jegyzi meg a regény egyik szereplője, egy német misszionárius — „ahol még soha semmi jelentős dolog nem történt. (...) Az emberi teljesítmény és igyekezet történetének szempontjából ez a hely semmiféle jelentőséggel nem bír. A történelemlönyvekből ki lehetne tépni ezt a lapot, és semmi sem változna” (174.).

Gurnah legfrissebb regényének eredetisége azonban nem abban rejlik, hogy a történelem e kevésbé ismert szegletébe enged betekintést. Az *Utóéletek* a koloniális elnyomás többirányú, gyakran ellentmondásos pszichológiájának felfejtésében éppen ennyire érdekelt. A regény nemcsak az erőszakot, a kizsákmányolást, de a német *Zivilisierungsmision* áldásos hatásait — a rend, a tisztaság és az európai értelemben vett kultúra átvételét — is bemutatja. Jól példázza ezt a kettőséget az az epizód, amikor az aszkariként szolgáló Hamzát úgy tanítja német tisztje a saját nyelvére, hogy egész mondatokat ismételtet el vele: „Mondd végig, de úgy, mintha szívből jönne! Sie sing herzlich willkommen in meinem Land. Szívből üdvözlöm az országomban — mondta a tiszt gúnyos mosollyal” (106.). Eközben a szöveg feltárja a gyarmatosító cinikus öngyűlöletét és csalódását saját felsőbbrendűségében, de ugyanakkor a gyarmatosított tiszteletét a civilizáltnak látott gyarmatosító irányába is. A szintén aszkari Ilyas például még a németek saját népével szemben elkövetett vérengzéseit is jogosnak látja: „A felét sem hallottatok, amit ezek az emberek a németekkel műveltek. Kénytelenek voltak véresen megtorolni, mert a vademberek csak ilyen módon tanulják meg a rendet és az engedelmességet. A német tiszteletre méltó és civilizált nép, sok jót tettek, mióta itt vannak” (62.). Elnyomó és elnyomott kapcsolata itt a kölcsönös vonzás és taszítás különös dinamikájával írható le. Ennek kicsinyítő tükre a Hamza és német tisztje közti, egyértelműen a gyarmatosító által uralt és félelemmel átszótt, azonban meghitt és kvázi erotikus viszony, melyben a tiszt személyes büszkeséget lel abban, hogy a fekete fiút felemelve németül és olvasni tanítja azzal a céllal, hogy végül Schillert olvastasson vele.

A kelet-afrikai gyarmatosítás mint történelmi háttér előtt az *Utóéletek* mégis leginkább a rendszerből valamiképpen kilógók története — e tekintetben Gurnah valamennyi regényével összekapcsolható. A regény főszereplői az otthonukban sincsenek otthon, s ehhez még csak a migrációval járó térbeli elmozdulásra sincs szükség: ilyen például Khalifa, aki a feleségével abban a házban lakik, amelyet az asszony nagybátyja birtokol, Hamza, aki raktárakban és Khalifa fészkerében talál menedéket, vagy Afiya, aki az egész életét olyan családoknál éli le, akik-